

Foranstaltninger mot ungdomskriminaliteten, sett i lys av ungdomskriminalitetens utvikling

Av byråsjef HELGE RØSTAD.

Frem til 1954 hadde Norge en gunstig kriminalitetsutvikling, med en registrert kriminalitet som — absolutt og relativt sett — var lavere enn kriminaliteten i 1930-årene. Blant de yngste årsklasser hadde utviklingen vært mindre gunstig alt fra 1950 av, men oppgangen skjøt særlig fart fra 1954, og kriminalstatistikken for den siste halvpart av 1950-årene karakteriseres ved en voldsom stigning i kriminaliteten blant ungdom under 21 år. I 1954 ble det brukt strafferettslige reaksjoner overfor vel 1100 ungdommer under 21 år, disse utgjorde ca. 30 % av det totale antall straffbare. I 1960 var tallet steget til 2800, som utgjorde 49 % av det totale antall straffbare. De unge lovbytere under 21 år står nå etter reaksjonsstatistikken oppgaver for nesten halvdel av forbrytelsene, mot knapt en tredjedel for bare 6 år siden.

Stigningen i ungdomskriminaliteten treer ellers klart frem hvis en ser på tallet for sanksjonshyppighet overfor de unge lovbytere. I 1954 ble det for aldersgruppen 14—17 år reagert overfor 372 ungdommer pr. 100.000 innbyggere i vedkommende aldersgruppe. I 1960 var dette tallet steget til 904, et tall som var 2½ gang så høyt som det tilsvarende tall 6 år tidligere. Også for aldersgruppen 18—20 år har sanksjonshyppigheten vist en stigende tendens i siste halvpart av 1950-årene, men stigningen har her ikke vært så markert som for 14—17-åringene. Det er denne aldersgruppe som nå, etter reaksjonsstatistikken oppgaver, har den høyeste lovbyterhyppighet. Dette forhold understrekes for øvrig av de oppgaver som politistatistikken gir.¹⁾

Etter den norske straffelov (§ 46) kan ingen straffes for handling som er begått før det fylte 14. år („den kriminelle lavalder“). I prinsippet kan straff anvendes overfor enhver tilregnelig lovbyter som har fylt 14 år, men som det senere vil bli påvist, brukes straff i meget lite omfang overfor yngre lovbytere.

Det strafferettslige reaksjonssystem gir myndighetene valg mellom flere muligheter når det gjelder å reagere på lovbrudd som er begått av ungdom:

Påtalemyndigheten kan gi *påtaleunntatelse* etter de alminnelige regler i straffeprosessloven (det såkalte „opportunitets-

¹⁾ Nærmere opplysninger om den norske kriminalstatistikken og om kriminalitetens utvikling er gitt av *Idar Møglestue*: „Den aktuelle kriminalitetsutvikling i Norge“, se foran s.

prinsipp“). Lov om barnevern av 17. juli 1953 inneholder særregler om påtaleunntatelse for unge lovbytere i alderen 14—17 år (i visse tilfelle for ungdom under 21 år, jfr. lovens § 58 og § 48). Det er påtalemyndigheten som avgjør om påtaleunntatelse skal gis i medhold av barnevernslovens regler. Har påtalemyndigheten bestemt at påtale skal unntates og at saken skal oversendes barnevernet, har barnevernsnemnda det fulle ansvar og den fulle kompetanse for den videre behandling av saken. Påtalemyndigheten har ikke adgang til å sette som vilkår for påtaleunntatelsen at barnevernsnemnda treffer bestemte forholdsregler. I praksis samrår påtalemyndigheten seg ofte med barnevernsnemnda før saken avgjøres.

Myndighetene kan anvende de samme *straffarter* overfor unge lovbytere som de kan bruke overfor de voksne (bøtStraff og fengselsstraff). Den norske straffelov har ikke noe forbud mot bruk av fengselsstraff overfor unge lovbytere, med den reservasjon at livstidsstraff ikke kan anvendes overfor ungdom under 18 år (strl. § 55). I praksis bruker man imidlertid nokså sjelden ubetinget fengselsstraff overfor lovbytere i alderen 14—17 år.

Lovreglene om betinget dom, som i Norge kan gis i form av domsutsettelse og eksekusjonsutsettelse, har lenge hatt en særlig stor betydning overfor unge lovbytere.

De strafferettslige *særreaksjoner* som lovgivningen gir anvisning på, kan også anvendes overfor unge lovbytere. Det gjelder for sikring som brukes overfor abnorme lovbytere, enten som tillegg til ordinær straff eller i stedet for straff. Sikring alene brukes overfor utilregnelige lovbytere og overfor tilregnelige personer som av spesielle grunner har fått påtaleunntatelse for straffekravet. Også unge tilbakefallsforbytere kan — foruten straff — bli dømt til forvaring, en særreaksjon som brukes meget sjelden og som i mange år ikke har vært brukt overfor unge lovbytere. Unge lovbytere kan også bli dømt til tvangsarbeid som idømmes sammen med straff. Tvangsarbeid kan under ingen omstendighet brukes overfor ungdom som er under 16 år, og bare i særlige tilfelle overfor ungdom mellom 16 og 18 år. Det hører til de store sjeldenheter at en ungdom under 21 år får dom på tvangsarbeid.

Lovgivningen gir anvisning på én særreaksjon overfor *unge* lovbytere, dom på *anbringelse i arbeidsskole*. Hos oss er denne reaksjon ikke konstruert som straff. Domstolene kan „istedenfor å idømme straff“ (lovens § 1) gi dom på anbringelse i arbeidsskole for unge lovbytere. Arbeidsskolen var opprinnelig bestemt for unge lovbytere i alderen 18—23 år, men ved en lovendring som ble foretatt i forbindelse med lovens ikraftsettelse i 1951, ble det åpnet adgang til også å anbringe personer under 18 år i arbeidsskole „når særlige grunner tilsier det“. Loven har fast-

satt et ordinært opphold i skolen på 2 år, men den åpner adgang til prøveutskrivning på et tidligere tidspunkt, etter halvannet års opphold ved beslutning av skolens direktør, og etter ett års opphold ved beslutning av Fengselsstyret. De frister som loven her fastsetter, refererer seg til elevens *opphold* i skolen. Det er således ikke adgang til å regne med den tid som måtte være utholdt i varetekt. Dette forhold har vært noe kritisert, og det har gitt grunnlag for atskillig misnøye hos elevene som finner det urettferdig at de ofte må sitte 2—3 måneder i varetekt „gratis“, uten at varetektsoppholdet blir godskrevet dem ved beregningen av tidspunktet for utskrivningen. Anbringelse i arbeidsskole fører således til lange anstaltopphold (medregnet varetekt fra 1 år og 3 måneder like opp til drøye 2 år). Dette skaper en påtagelig skjevhet i reaksjonssystemet, idet ungdommer som ikke får dom på arbeidsskoleanbringelse (f. eks. fordi slik anbringelse ikke finnes formålstjenlig), gjerne slipper med en *meget kort frihetsstraff*, hvor det også skjer fradrag for utholdt varetektsfengsel.

Etter denne korte skisse av *lovens* reaksjonssystem, skal vi se nærmere på reaksjonssystemets *anvendelse i praksis* overfor unge lovbrytere i forbrytelsessaker. Det vil først bli gjort rede for de tiltak som treffes overfor lovbrytere i alderen 14—17 år, og deretter for tiltak overfor lovbrytere i alderen 18—20 år.

Som nevnt foran behandler barnevernsnemndene saker mot barn og ungdom som er under 18 år. For lovovertredere i aldersgruppen 14—17 år er det således en dualisme i reaksjonssystemet: en lovbryter i denne alderskategori kan få sin sak behandlet og avgjort på samme måte som en voksen lovbryter, men han kommer samtidig innenfor barnevernets kompetanseområde, hvor det gjelder særregler om påtaleunntatelse. En straffesak mot en lovbryter i aldersgruppen 14—17 år kan på den måten etter påtalemyndighetens valg bli avgjort på 3 forskjellige måter:

- 1) Saken kan bringes inn for domstolene til pådømmelse. Dette skjer bare for et fåtall av lovbrytere i aldersgruppen 14—17 år. Lenge har bare 5 % av disse saker vært bragt inn for domstolene. (Egentlig er det reelle tall lavere, man har nemlig her også regnet med antall saker som gjøres opp med bøtStraff ved vedtakelse av forelegg, slike saker bringes jo ikke inn for domstolene.) I 1960 er dette tallet steget ganske sterkt, fra 5 % til 9 %, ²⁾ jfr. oppstillingen i tab. 1. (Oppgavene i tab. 1—3 gjelder bare menn, mens tab. 4 også omfatter kvinner. Som det vil ses er tallet på unge kvinnelige lovbrytere nokså lavt).

²⁾ Økningen kan i noen grad ses i sammenheng med at riksadvokaten i et rundskriv av 31. oktober 1959 understreket at det for endel unge lovbrytere kunne bli tale om å få rettens avgjørelse, jfr. NTfK 1960, s. 67—68.

Tab. 1. Avgjørelsesmåten i straffesaker mot unge lovbytere (menn) i alderen 14—17 år. Prosenttall.

	1957	1958	1959	1960
Domstolsbehandling	6	5	5	9
Påtalemyndigheten alene	10	9	6	6
Saken overlatt til barnevernet	84	86	89	85
	100	100	100	100

- 2) Påtalemyndigheten kan på egen hånd avgjøre saken ved påtaleunntatelse, betinget eller ubetinget, i medhold av de vanlige regler om påtaleunntatelse i straffeprosesslovens § 85 annet ledd. Dette skjedde tidligere i 9—10 % av sakene, men tallet er senere gått noe ned, til 6 % i 1959 og 1960, jfr. tab. 1.
- 3) Påtalemyndigheten kan gi påtaleunntatelse i medhold av særreglene i barnevernslovens §§ 57—58, og overlate til barnevernet å bestemme om det skal treffes tiltak mot lovbyteren og i tilfelle hvilke tiltak som skal treffes. Ca. 85 % av sakene mot unge lovbytere i alderen 14—17 år gjøres opp med påtaleunntatelse etter barnevernslovens regler, jfr. oppgavene i tab. 1. Det er således barnevernsnemndene som har med det alt overveiende antall lovbytere i alderen 14—17 år å gjøre. Barnevernsstatistikken gir ikke noe utførlig bilde av de tiltak som nemndene setter i verk overfor lovbytere, men det er grunn til å tro at ca. $\frac{4}{5}$ av de saker som oversendes barnevernsnemndene til videre behandling, blir henlagt uten forføyning. I ganske få tilfelle blir den unge anbragt i spesial- eller verneskole.

I tab. 2 er det gitt en sammenstilling av de reaksjoner som de rettshåndhevende myndigheter har truffet overfor unge lovbytere i alderen 14—17 år. Det vil av denne tabellen ses at langt de fleste av dem som får sin sak behandlet av domstolene, får betinget dom. Bare i et ubetydelig antall tilfelle (1 % av det totale antall straffbare) blir det gitt dom på ubetinget frihetsberøvelse. Dommene på ubetinget frihetsberøvelse fordeler seg, som det for

Tab. 2. Myndighetenes reaksjoner overfor unge lovbytere (menn) i alderen 14—17 år. Prosenttall.

	1957	1958	1959	1960
Påtaleunntatelse	94	95	95	91
Bot	2	1	1	2
Betinget dom	3	3	3	6
Ubetinget frihetsberøvelse	1	1	1	1
	100	100	100	100

Tab. 3. Myndighetenes reaksjoner overfor unge lovbrøyttere (menn) i alderen 18—20 år. Prosenttall.

	1957	1958	1959	1960
Påtaleunntatelse	50	45	41	31
Bot	8	7	7	9
Betinget dom	29	32	35	43
Ubetinget frihetsberøvelse	13	16	17	17
	100	100	100	100
De ubetinget dømte fikk dom på:				
Fengselsstraff	10	10	13	14
Arbeidsskole	3	5	4	3
Sikring alene		1		

øvrig vil gå frem av den detaljerte oppstilling i tab. 4, nokså likt på ubetinget fengselsstraff og arbeidsskole.

Også overfor lovbrøyttere i alderen 18—20 år brukes påtaleunntatelse i nokså stor utstrekning, jfr. oppgavene i tab. 3. I 1957 fikk nøyaktig halvdel av de mannlige lovbrøyttere i alderskategorien 18—20 år påtaleunntatelse. Tallet har etterhvert gått noe ned og lå i 1960 helt nede på 31 %, altså litt under en tredjepart av det totale antall straffbare. I løpet av de siste 4 år har det vært en nesten tilsvarende stigning i bruk av betinget dom overfor 18—20-åringene (fra 29 % i 1957 til 43 % i 1960). I ca. 75 % av det totale antall straffesaker mot lovbrøyttere i denne alderskategori er det således gitt en betinget reaksjon (påtaleunntatelse eller betinget dom). I 8—9 % av sakene er det brukt bøtstraff, mens det i det resterende antall saker er anvendt ubetinget frihetsberøvelse. Som det vil ses av tab. 3 har det i løpet av de siste år funnet sted en liten stigning i bruk av ubetinget frihetsberøvelse overfor disse lovbrøyttere (fra 13 til 17 %). Stigningen har gitt seg utslag i større bruk av ubetinget fengselsstraff — dommene på anbringelse i arbeidsskole har ikke vist noen stigning. Også for disse lovbrøyttere er frihetsstraffene av ganske kort varighet.

Av det som er sagt foran, skulle det gå frem at vi i Norge har fulgt en forholdsvis „mild“ kriminalpolitisk linje i kampen mot ungdomskriminaliteten. I den debatt som har vært ført om disse spørsmål, er det blitt noe kritisert at vi i så utstrakt grad bruker milde reaksjoner overfor unge lovbrøyttere og at vi har holdt fast ved dette selv under en sterk kriminalitetsoppgang. Det er blitt reist spørsmål om å foreta endringer i reaksjonssystemet overfor unge lovbrøyttere, og Straffelovrådet er for tiden i gang med dette arbeid.

Av endringsforslag som er bragt på bane, kan man nevne spørsmålet om å innføre en form for ungdomsarrest — en reak-

Tab. 4. Straffesaker i årene 1951—1960 mot menn og kvinner i alderen 14—17 og 18—20 år, ordnet etter de forskjellige behandlingsmåter.

Alder År	Total- tall	Påtale- unnlatelse		Bot		Sikring uten straff		Arb. skole		Fengsel			
		Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%	betinget		ubetinget	
		Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%
<i>14—17 år</i>													
1951													
M.	554	520	93,9	6	1,1	1	0,2			24	4,3	3	0,5
K.	52	48	92,3							3	5,8	1	1,9
1952													
M.	593	551	92,9	9	1,6	2	0,3	2	0,3	25	4,2	4	0,7
K.	38	37	97,4									1	2,6
1953													
M.	564	521	92,4	6	1,1			7	1,2	25	4,4	5	0,9
K.	35	35	100										
1954													
M.	570	531	93,2	11	1,9	1	0,2	6	1,0	18	3,2	3	0,5
K.	52	50	96,2							2	3,8		
1955													
M.	740	692	93,5	14	1,9	3	0,4	3	0,4	24	3,2	4	0,6
K.	54	52	96,2							1	1,9	1	1,9
1956													
M.	959	892	93,0	13	1,4			11	1,1	37	3,9	6	0,6
K.	66	66	100										
1957													
M.	1265	1183	93,5	24	1,9			10	0,8	46	3,6	2	0,2
K.	76	75	98,7									1	1,3
1958													
M.	1491	1410	94,5	28	1,9			6	0,4	43	2,9	4	0,3
K.	111	109	98,2	2	1,8								
1959													
M.	1737	1642	94,5	31	1,8			8	0,5	51	2,9	5	0,3
K.	89	89	100,0										
1960													
M.	1879	1717	91,4	37	2,0	1		12	0,6	104	5,6	8	0,4
K.	127	119	93,7	1	0,8					7	5,5		
<i>18—20 år</i>													
1951													
M.	459	217	47,3	31	6,7	6	1,3			138	30,1	67	14,6
K.	54	33	61,1	2	3,7					15	27,8	4	7,4
1952													
M.	479	242	50,5	42	8,8	5	1,1	4	0,8	126	26,3	60	12,5
K.	38	28	73,7	1	2,6					7	18,4	2	5,3

Tab. 4 (fortsatt).

Alder År	Total- tall	Påtale- unnlatelse		Bot		Sikring uten straff		Arb. skole		Fengsel			
		Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%	Ant.	%	ubetinget Ant.	%
1953													
M.	476	245	51,5	26	5,5	2	0,4	10	2,1	131	27,5	62	13,0
K.	38	22	57,9	1	2,6	1	2,6			10	26,3	4	10,6
1954													
M.	471	226	48,0	43	9,1	1	0,2	12	2,6	114	24,2	75	15,9
K.	40	28	70,0			1	2,5			9	22,5	2	5,0
1955													
M.	489	216	44,1	56	11,5	1	0,2	12	2,5	134	27,4	70	14,3
K.	26	21	80,7							4	15,4	1	3,9
1956													
M.	525	246	46,8	52	9,9	3	0,6	13	2,5	165	31,4	46	8,8
K.	52	44	84,6	3	5,8					5	9,6		
1957													
M.	582	293	50,3	44	7,6	1	0,2	16	2,8	169	29,0	59	10,1
K.	48	38	79,2							9	18,8	1	2,0
1958													
M.	654	293	44,8	49	7,5	3	0,5	33	5,0	209	32,0	67	10,2
K.	58	43	74,1	2	3,5					13	22,4		
1959													
M.	660	271	41,1	47	7,1	1	0,2	23	3,5	234	35,4	84	12,7
K.	39	28	71,7	1	2,6					9	23,1	1	2,6
1960													
M.	727	227	31,2	62	8,5	2	0,3	21	2,9	315	43,3	100	13,8
K.	65	46	70,8	3	4,6					16	24,6		

sjon som skulle være mer merkbar enn betinget dom og samtidig mindre inngripende enn fengselsstraff og arbeidsskole. Det er fra flere hold blitt hevdet at vårt nåværende reaksjonssystem mangler et effektivt mellomledd, mellom betinget dom og dom på ubetinget frihetsberøvelse, som enten må skje i form av en langvarig arbeidsskoleanbringelse eller i form av vanlig fengselsstraff med fullbyrdelse i ordinære fengsler.

Det vil uten tvil også bli overveid å effektivisere den kriminalomsorg i frihet som kan etableres i forbindelse med påtaleunnlatelse og betinget dom. Det kan her også bli spørsmål om ikke domstolene i større grad bør kobles inn i behandlingen av straffesaker mot unge lovbrøyttere; at man innskrenker bruken av påtaleunnlatelse og overlater til domstolene å fastsette reaksjonen. Det vil sikkert også måtte overveies om man fortsatt bør opprett-

holde konstruksjonen av arbeidsskole-instituttet som en særreaksjon, uten karakter av straff. Man må videre kunne forutsette at det vil bli overveid å gi en lovregel om fradrag i anbringelsestiden for utholdt varetektsfengsel. En slik endring vil antagelig føre til kortere opphold i arbeidsskolen enn det som følger av den nåværende ordning.

Et viktig punkt som det bør søkes rettet på, er tempoet i saksbehandlingen. Denne tar i dag uforholdsmessig lang tid, og reaksjonen mot den unge lovbryter kommer ofte atskillig tid etter selve forgåelsen.

Straffelovrådet er bedt om å påskynne utredningsarbeidet mest mulig, og det er grunn til å anta at rådet i løpet av våren vil legge frem forslag til flere endringer i vårt reaksjonssystem overfor unge lovbrytere.

Helge Røstad.